

10. Tilbakefall

Tilbakefallsundersøkelser ønsker å si noe om gjentatte lovbrudd som er begått av personer over et lenger tidsrom. Blir vi lovlydige etter å ha begått lovbrudd, eller begår vi nye straffbare handlinger når grensen først er brutt?

Det finnes mange ulike måter å måle enkeltpersoners og gruppers omfang av ulike typer lovbrudd over tid. I de kvantitative oversiktene som er laget i Norge, er det da også en relativt stor variasjon i både utvalg, lovbruddstyper og undersøkelsesperioder. Hvilke grupper og tilbakefallsperioder som inngår, er svært avgjørende for resultatene av de ulike studiene og sammenliknbarheten mellom dem.

10.1. Alle tilbakefall kan ikke måles

I løpet av 1950- og 1960-tallet ble det gjennomført flere selvrapporteringsundersøkelser, spesielt blant ungdom, hvor det også ble spurt om de hadde begått spesifiserte lovbrudd flere ganger og over tid (se Stangeland og Hauge 1974). Det finnes også eksempler på undersøkelser fra de siste årene som inneholder spørsmål om enkelte typer lovbrudd – hvor et avgrenset utvalg også er fulgt over en lengre tidsperiode i flere undersøkelser, slik for eksempel [NOVA og SIRUS](#) kartlegger ungdoms bruk av narkotika. Det er imidlertid ikke gjennomført egne selvrapporteringsundersøkelser med sikte på å kartlegge alle de lovbrudd som hele befolkningen i Norge begår. At et representativt utvalg av befolkningen vil oppgi alle sine lovbrudd

i denne type undersøkelser, er da også lite trolig.

På grunn av de metodiske problemene til undersøkelser med selvrapportering av lovbrudd, og at kun et avgrenset utvalg av personer og typer lovbrudd er forsøkt kartlagt, har vi relativt lite kunnskap om hvor mye og hvor ofte dagens norske befolkning faktisk begår lovbrudd. Men det er ikke nødvendigvis slik at alle tilbakefallsundersøkelser har som sitt viktigste formål å beskrive alle faktiske lovbrudd. Å kartlegge at visse grupper har begått et visst omfang av lovbrudd, og at minimumstall viser at noen begår en betydelig mengde lovbrudd over tid, kan være nok for å kunne bruke en tilbakefallsundersøkelse – for eksempel i forebyggingsarbeid eller kartlegginger av rettssystemets tiltak. Denne type kunnskap trenger imidlertid ikke å begrunnes med bestemte nytteverdier for fremtiden, utover å opplyse samfunnet om hva som skjer i forholdet mellom personer og representanter for den offentlige myndighet. Å kartlegge den gjentatte kontakten med rettsapparatet, slik for eksempel undersøkelsene av langtidsdømte på 1980-tallet gjorde (blant annet Bødal 1999 og Bødal og Fridhov 1992), kan med andre ord ses på som et samfunns mål i seg selv. Blant

annet av disse grunner er de fleste tilbakefallsundersøkelser basert på informasjon om de personene som er blitt tatt, eventuelt straffet, for å ha begått lovbrudd.

10.2. Tilbakefall i rettssystemet

I kapittel 7-9 har vi sett at relativt mange, og flere, blir tatt for lovbrudd. Men hva skjer med personer som har blitt konfrontert av rettssystemet med lovbrudd de har begått? Er det de samme personene politiet, domstolene og fengslene møter igjen og igjen – og er personene i de årlige kriminalstatistikkene egentlig de samme år etter år?

Enkelte kriminalstatistikker og undersøkelser basert på rettssystemets register er relativt gode kartlegginger av, eller representanter for, noen personers reelle lovbrudd og tilbakefall. Det er imidlertid mange metodiske problemstillinger knyttet til innholdet og anvendelsene av de offentlige straffesaksregistre (jamfør blant annet kapittel 3 og 7), og disse er i særlig grad relevante for undersøkelser som bruker data registrert over en lang tidsperiode – som de fleste tilbakefallsstatistikker gjør. Tilbakefallsstatistikker basert på straffesaksregister er derfor først og fremst en måling av langvarig kontakt mellom individuelle eller grupper av personer og rettsapparatet. De sier oss blant annet noe om hvem som er gjengangere eller ikke i rettssystemet, intensiteten og hvilke lovbrudd som er årsaken til denne kontakten.

Oversikter over tilbakefall blant lovbrøyttere i det norske rettssystemet er laget jevnlig – etter statistikkene over straff-fanger på slutten av 1800-tallet, og undersøkelsen av løsslatte fra fengsel i mellomkrigstiden. De første «Tilbakefallsstatistikk for domfelte, botlagte og påtalefritatte for forbrytelser i 1951» ([SSB 1961](#)) og «Tilbakefallsstatistikk for siktede» ([SSB 1963](#)) er fulgt opp med tilsvarende undersøkelser i

ettertid. I de siste årene har SSB publisert flere ulike undersøkelser og statistikker som sier oss noe om lovbrudd og lovbrøytters kontakt med rettssystemet over tid, og her gis en presentasjon av noen hovedtrekk ved resultatene av disse.

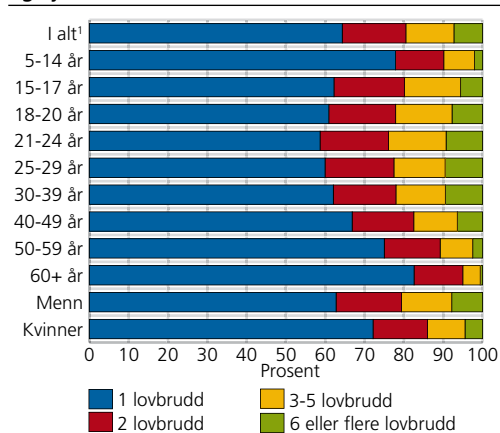
10.3. Flere lovbrudd på kort tid

En rettsprosess mot en lovbrøytter kan inneholde mange lovbrudd. I løpet av ett år kan samme person også gjennomgå flere rettsprosesser. De årlige statistikkene om siktede og straffede gir derfor noen opplysninger om enkeltpersoners omfang av lovbrudd over relativt korte perioder.

Det er nå mer enn en tredel av alle siktede i løpet av ett år som er siktet for flere enn ett lovbrudd, en andel som i det siste har vært jevnt økende fra 30 prosent i 1997 til 36 prosent i 2005 ([19](#), 1997-2005). Ut fra flere tidligere statistikker og analyser vet vi at antall lovbrudd er spesielt høyt i tyveri- og narkotikasaker (blant annet [Stene 2002](#) og [Skarøhamar 2004](#)). Hvis det allerede pågår en straffeforfølgelse mot en person, og denne blir tatt for nye lovbrudd, vil sakene vanligvis bli ført sammen – og gjengangeren vil til slutt få en samlet straff for alle lovbruddene. Til tross for dette er det likevel 13 prosent av alle straffede som blir ilagt mer enn én straffereaksjon i løpet av ett år ([46](#)).

De ferdig etterforskede sakene i 2005 resulterte i 105 000 siktelsener for forbrytelser til 36 200 forskjellige siktede personer. Men hvilke kombinasjoner av lovbrudd er det som blir begått og rettsforfulgt i en så kort tidsperiode? En kartlegging av alle oppklarte lovbrudd dette året viser blant annet at de 15 600 narkotikasiktede ble siktet for 37 300 narkotikalovbrudd. 8 200 av de narkotikasiktede hadde da også begått 47 600 andre lovbrudd – hvorav 26 500 var forbrytelser ([Stene 2008](#), se også kapittel 7.7).

Figur 10.1. Siktete, etter antall lovbrudd, alder og kjønn. 2005. Prosent (N=54 473)

¹ Inkludert 9 siktede med uoppgitt alder.

Kilde: [Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 19](#), Statistisk sentralbyrå.

De årlige statistikkene inneholder med andre ord relativt mange lovbrudd, og et betydelig tilbakefall, blant noen grupper av personer (se figur 10.1). Statistikkene fra de enkelte år har imidlertid en begrensning fordi de ikke sier noe om når lovbruddene er begått. De inneholder både saker med flere lovbrudd i en enkelthendelse, innenfor svært korte tidsrom, og omfattende tilbakefall over lang tid. Gjerningspersoner med flere lovbrudd kan med andre ord både være engangslovbrytere og lovbrøyttere med lange lovbruddshistorier. Tilbakefallsperiodene er i disse statistikkene heller ikke målt likt for alle personer (mer generelt om utvalg og måleperioder, se tekstboks 10.5). For å beskrive og sammenlikne tilbakefall og lovbruddskarriere er det derfor gjort spesielt tilpassede undersøkelser av ulike grupper over lengre tidsperioder.

10.4. Flere lovbrudd over lengre tid – tilbakefallsundersøkelsene

Ser vi på hvem som over lange tidsperioder blir tatt for lovbrudd, øker andelen som blir tatt for flere lovbrudd – og gjenganger-

nes plass i det registrerte kriminalitetsbildet blir tydeligere og større.

Typer av lovbruddskarrierer i ungdomstiden

Ut fra datagrunnlaget til statistikkene over etterforskede lovbrudd i perioden 1992-2005 er det gjennomført ulike kartlegginger av lovbruddskarrierer til ungdom (og deres sosiale bakgrunn, se kapittel 12). I slike undersøkelser vil det være svært mange lovbruddsmønstre, med mange kombinasjoner av lovbrudd begått på ulike tidspunkt. Ut fra intensitet og omfang av siktelse for forbrytelser i ungdomstiden (fra 15 til 24 år) til et bestemt alderskull (de som ble født i 1977), skiller [Skarøhamar \(2005\)](#) ut fire hovedtyper av lovbruddskarrierer:

1. Normalpopulasjonen – blir stort sett ikke, eller kun ved én anledning, tatt for forbrytelser.
2. Ungdomstidsavgrensede – blir stort sett tatt for forbrytelser i ett eller noen få etterfølgende år, spesielt rundt 17-18 års alder.
3. Senstartere – blir stort sett tatt for flere forbrytelser med et økende antall over flere år, men blir første gang tatt relativt sent i ungdomstiden.
4. Høyaktive – blir tatt for svært mange forbrytelser og stort sett siktet for nye forbrytelser hvert eneste år fra tidlig alder.

Av de siktede for forbrytelser i dette alderskullet hadde nesten halvparten blitt tatt for en eller noen få svært tidsavgrensede forbrytelser – og kategorisert som normalpopulasjonen sammen med de 90 prosent som ikke var siktet for forbrytelser. Denne gruppen stod da bak 15 prosent av alle forbrytelsessiktelsene som ungdommene i dette utvalget hadde blitt tatt for. 23 prosent av de siktede hadde en ungdomsavgrenset forbrytelseskariere, og

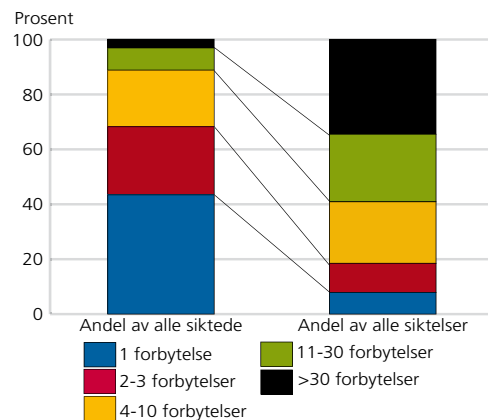
stod bak 13 prosent av forbrytelsessiktelsene. En av fire siktede ble første gang tatt for en forbrytelse relativt sent i ungdomstiden, men før fylte 25 år stod disse senst-arterne likevel bak hele 38 prosent av alle forbrytelsessiktelsene. Den lille høyaktive gruppen utgjorde under 5 prosent av alle de siktede, men hadde i gjennomsnitt blitt siktet for nesten 40 forbrytelser – og en tredel av alle forbrytelsene som dette ungdomskullet var tatt for.

Samlet sett ble 21 prosent av 15 åringene i 1992 siktet for ett eller flere lovbrudd før de fylte 25 år. En av ti ble siktet for en eller flere forbrytelser, og som det fremgår av figur 10.2, ble 57 prosent av disse siktet for flere enn én forbrytelse i løpet av denne tiårsperioden. Også med denne måten å gruppere de siktede på er det en liten del av de siktede i dette fødselskullet som har begått et stort antall forbrytelser. For eksempel hadde drøyt 11 prosent av alle siktede fått flere enn ti siktelser, og denne gruppen hadde nesten 60 prosent av alle forbrytelsessiktelsene.

Vinnings- og narkotikaforbrytelser utgjør flertallet av siktelsene i alle disse gruppene og typene av lovbruddskarrierer, men de har også noe forskjellig fordeling og konsentrasjon av siktelser i de ulike forbrytelsesgruppene (se også [Skarøhamar 2004](#), spesielt [tabell 3](#)).

Som vi har sett i kapittel 7 og tall fra 2005, utgjorde de i alderen 15-24 år 40 prosent av de siktede for forbrytelser, og denne gruppen stod bak 38 prosent av alle forbrytelsessiktelser mot personer. Utvalget som danner grunnlaget for typologiseringene av lovbruddskarrierer, er også en generasjon av ungdom som har vokst opp i en spesiell tid for kriminalitetsutviklingen (jamfør kapittel 5, 7 og 11). I det følgende skal vi se nærmere på de historiske tilbakefallsundersøkelsene hvor tilnærmet alle

Figur 10.2. **Siktede og siktelser for forbrytelse i kohort 1977, etter antall forbrytelser i 1992-2001. Prosent av siktede (N=4 975) og prosent av siktelser (N= 28 599)**

Kilde: Etterforskede lovbrudd, [Skarøhamar 2005](#) tabell 2.1 og 2.2, Statistisk sentralbyrå.

siktede og straffede er inkludert, og presenterer noen av de mest sentrale resultatene fra disse statistikkene.

Tilbakefallsstatistikk blant siktede

Fra og med de siktede i 1992 har SSB publisert årlig statistikk over tilbakefall i den påfølgende femårsperioden. Fra da omfattet statistikken alle siktede for lovbrudd, og siktelser for forseelser regnes også som tilbakefall. I de tidligere tilbakefallsstatistikene, fra den første over siktede i 1957 og frem til og med de siktede i 1993, ble tilbakefall kun undersøkt for dem som var siktet for forbrytelser. Det var da kun tilbakefall i en treårsperiode og en ny siktelse for forbrytelse, som var med i de tidligere tilbakefallsstatistikene.

Resultatene fra alle de årlige tilbakefallsstatistikene viser at andelen av de siktede for forbrytelser med tilbakefall økte relativt jevnt fra 1957 og frem til slutten av 1970-tallet. Fra 1980 varierte andelen noe fra år til år, men samlet sett ser tilbakefallsprosenten ut til å ha være

Boks 10.1. Tilbakefall blant siktede (fra og med 1992)

Ut fra datagrunnlaget til statistikken over etterforskede lovbrudd gjennomføres det løpende tilbakefallsundersøkelser. Undersøkelsen tar utgangspunkt i alle de siktede for lovbrudd i det året som ligger fem år forut for statistikkåret. En sikket fra dette året regnes å ha tilbakefall hvis to krav er oppfylt; at denne personen har begått minst ett nytt lovbrudd etter det lovbruddet som personen ble tatt for i utgangsåret, og at dette lovbruddet har medført at personen har blitt en av de siktede i løpet av de etterfølgende fem årene.

Det er i tilbakefallsundersøkelsen ikke tatt hensyn til forskjellige former for tilbakefallshindringer i måleperioden. Siktede uten sikre identifikasjonsopplysninger, det vil si de som ikke er registrert med gyldig norsk personnummer og/eller gjerningstidspunkt for lovbruddet, er holdt utenfor undersøkelsen. Mer om utvalg og måleperioder i tekstsaks 10.5.

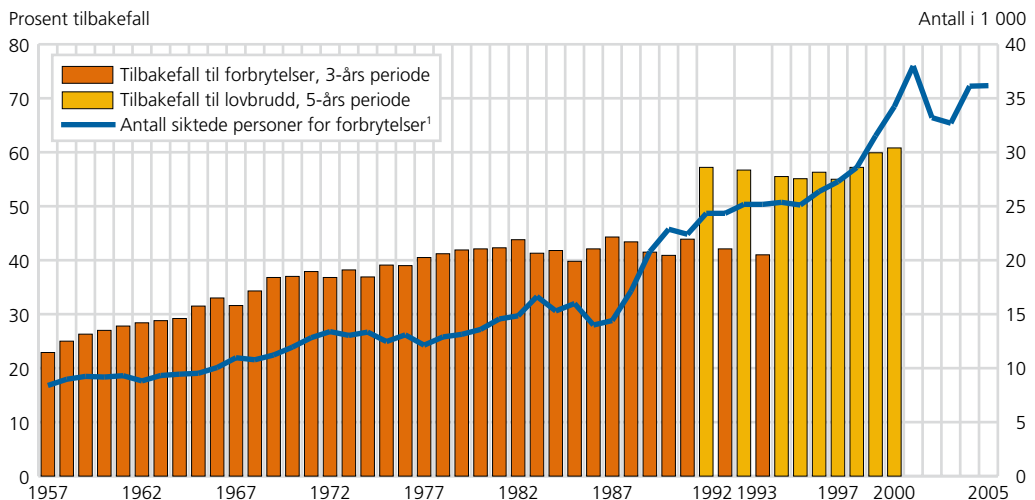
De årlige statistikken over tilbakefall inneholder opplysninger om alder, kjønn, lovbruddstyper, lagte avgjørelser og antall år med tilbakefall. Se statistikken over [etterforskede lovbrudd](#).

rimelig stabil de siste 20 årene. Ser vi mer detaljert på tallene fra første halvdel av 1990-tallet, er andelen noe synkende frem til 1997, mens statistikk fra de aller siste årene tyder på at andelen siktede med tilbakefall igjen er økende.

Som det fremgår av figur 10.3, har det totale antallet siktede for forbrytelse også

økt betraktelig i løpet av de siste 50 årene. I de 30 første årene av perioden stiger antall siktede parallelt med tilbakefallsprosenten, noe som antyder at det i denne perioden først og fremst var et økende antall gjengangere som ble tatt for forbrytelser. Fra om lag 1989 og frem til i dag har det ikke vært en tilsvarende sammenheng, og den vel 50 prosent store etterfølgende øk-

Figur 10.3. Tilbakefall til forbrytelser i treårsperiode blant siktede for forbrytelser 1957-1993 og tilbakefall til lovbrudd i femårsperiode blant siktede for forbrytelser 1992-2000. Prosent. Siktede for forbrytelse 1957-2005. Antall

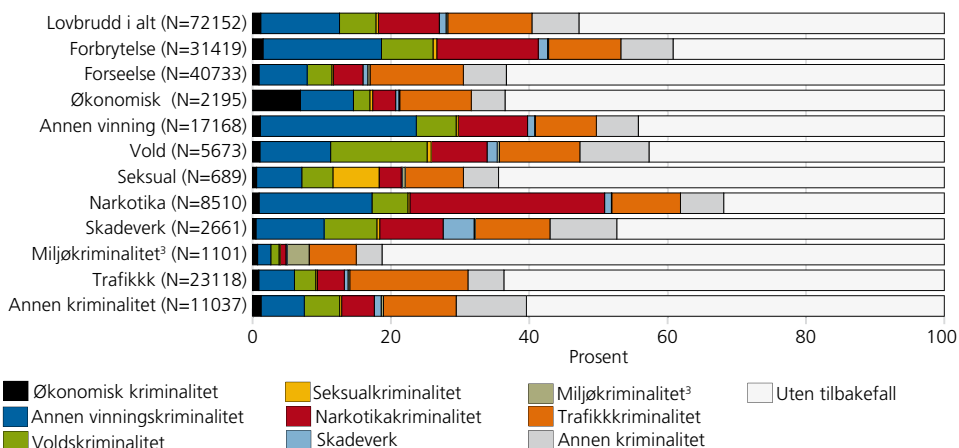
¹ Alle siktede, også de som av ulike grunner ikke inngår i tilbakefallsundersøkelsene.

Kilde: [Etterforskede lovbrudd](#), SSB (div. år A) [NOS Kriminalstatistikk](#) 1965, 1970, 1978, 1986, 1987-2005 og SSB (1995) [Historisk statistikk 1994](#) tabell 8.13, Statistisk sentralbyrå.

ningen i antall siktede for forbrytelser ser dermed ut til å gjelde for både engangssiktede og tilbakefallsforbrytere.

Som det fremgår av figur 10.4, er tilbakefall ulikt fordelt blant siktede for ulike lovbruddsgrupper. Det er også slik at disse ulike gruppene kan ha forskjellige tilbakefallsmønstre, og da skille seg fra de mer

Figur 10.4. **Tilbakefall i femårsperioden 2001-2005 blant siktede i 2000, etter lovbruddskategori¹ og lovbruddsgruppe¹ i 2000, og lovbruddsgruppe² ved tilbakefall. Prosent (N=72 152)**

¹ Ved flere lovbrudd kategorisert ut fra lovbruddet med høyest strafferamme.

² Ved siste tilbakefall hvis flere.

³ Omfatter arbeidsmiljøkriminalitet

Kilde: [Etterforskede lovbrudd](#), NOS kriminalstatistikk tabell 24, Statistisk sentralbyrå.

Boks 10.2. Noen sammenhenger i tilbakefallsstatistikkene blant siktede (tall fra 2000-2005)

- Menn har større andel med tilbakefall (50 prosent) enn kvinner (32 prosent).
- Andelen med tilbakefall reduseres betydelig med stigende alder blant menn, mens andelen med tilbakefall øker opp til aldersgruppen 30-39 år blant kvinner – hvor den er på sitt høyeste med 40 prosent.
- Siktede for forbrytelser har høyere tilbakefall (61 prosent) enn de som er kun siktet for forseelser (37 prosent).
- Høyest tilbakefall (80 prosent) er det blant dem med grove tyverier og ran som sitt opprinnelige hovedlovbrudd.
- Narkotikasiktede har høyere tilbakefallsprosent (68 prosent) enn siktede i andre lovbruddsgrupper.
- Mer enn halvparten (52 prosent) av de siktede for forbrytelser med tilbakefall hadde vinnings- eller narkotikakriminalitet som sitt siste tilbakefallslovbrudd.
- Siktede med tilbakefall har en tendens til å bli siktet for samme lovbruddsgruppe som de tidligere ble siktet for (se figur 10.4).

Kilde: [Etterforskede lovbrudd](#), NOS Kriminalstatistikk tabell 21-24, SSB.

generelle sammenhenger som vi finner når vi ser alle siktede under ett. Det er for eksempel slik at tilbakefall til de narkotika-siktede øker fra ung alder og frem til de er over 30 år (23, jamfør [Stene 2003a](#)), noe som er motsatt av det mønster vi ser for menn generelt i samme alder (se tekstboks 10.2).

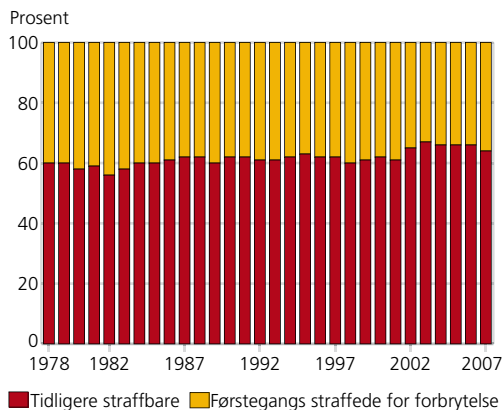
Statistikk om tidligere straffeforhold

I tillegg til tilbakefallsstatistikken for siktede publiserer SSB årlige oversikter over [straffereaksjoner](#) som er ilagt «tidligere straffbare» personer. Statistikkene omfatter da alle ilagte straffereaksjoner i forbrytelsessaker og inneholder opplysninger om alder, kjønn, forbrytelsesgruppe og type reaksjon ([32](#) og [33](#)).

Å være «tidligere straffbar» innebærer at den straffede allerede er registrert i strafferegisteret (SSP) en eller flere ganger før den siste straffereaksjonen. Det vil i praksis si at den straffede, en eller flere ganger tidligere i sitt liv, enten har blitt straffet med fengsel, samfunnsstraff, særreaksjon/sikring – eller har fått rettighetstap eller straffutmåling utsatt. Hvis man har begått en eller flere forbrytelser og blitt ilagt bot (ved forelegg eller dom), eller betinget påtaleunntatelse, blir man også registrert i strafferegisteret (jamfør kapittel 4 i [SSB 2008](#)). Samlet sett er det en relativt liten årlig andel av alle straffede som kvalifiserer for en fremtidig status som tidligere straffbar, og i 2007 utgjorde disse typene av reaksjoner under 12 prosent av alle ilagte straffereaksjoner (41 200 av 357 100, [28](#)).

De straffede som kun er straffet for forseelser og ilagt forenklete forelegg, forelegg, idømte bøter eller betingede påtaleunntatelse – regnes med andre ord ikke som tidligere straffbare. Alle siktede som ikke er ilagt en straffereaksjon, blant annet de som begikk lovbrudd før de var 15 år, vil

Figur 10.5. **Straffereaksjoner i forbrytelsessaker, etter tidligere straffeforhold. 1978-2007. Prosent**

Kilder: [Straffereaksjoner](#), SSB (div. år B) NOS Kriminalstatistikk 1980, 1985, 1990, 1995-1998 og [Straffereaksjoner 1999-2007](#), Statistisk sentralbyrå.

heller ikke bli regnet som tidligere straffbare. Dette er tilfelle for om lag en femdel av de 36 200 siktede for forbrytelser i 2005 ([18](#)).

Som det fremgår av beskrivelsen ovenfor, kjenner rettssystemet til mange lovbrutere og oppklarte lovbrudd som ikke blir kategorisert som tidligere straffeforhold. Det er også kun straffereaksjoner i forbrytelsessaker som er med i statistikkene. Det er slik sett et relativt avgrenset utvalg og et strengt mål på tilbakefall. På den annen side er det et svært vidt mål, spesielt for de eldre aldersgrupper, fordi det måler tilbakefall gjennom hele livet til dem som er med i utvalget. At det da blir forskjeller i hvor lang tilbakefallsperiode de ulike aldersgruppene er målt ut fra, begrenser imidlertid mulighetene for å gjøre sammenlikninger mellom dem ut fra de enkelte års statistikker.

Statistikkene over tidligere straffeforhold sier oss noe sikkert om omfanget av førstegangs- og flergangsstraffede i forbrytelsessaker, hvem de er, og hvilke forbrytelser de sist ble straffet for (se også

eksempler i [Haslund 2003](#)). Til tross for de relativt strenge tilbakefallskriteriene var hele 64 prosent av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker i 2007 ilagt en tidligere straffbar person (32). Bruker vi lengre tidsserier, vil det være mulig å analysere flere sider ved utviklingen av tilbakefall til flere aldersgrupper og generasjoner av lovbrøyttere. Da ser vi også at det i løpet av de siste 30 år har vært en svært stabil fordeling av førstegangsstraffede (ikke tidligere straffbare) og tidligere straffbare i den totale mengden av forbrytelsessaker (se figur 10.5).

Tilbakefallsundersøkelser blant straffede (1951-1969, 1978-1994)

SSB har gjennomført fire sammenliknbare tilbakefallsundersøkelser for straffede (i 1951, 1957, 1962 og 1987), ut fra datagrunnlaget til statistikken over straffereaksjoner. I tillegg til dødsfall og utvandring ble til dels også tid under soning i fengsel regnet som en hindring i å begå nye lov-

brudd. Tilbakefallsperioden og utvalget er avbegrenset til de med «fem år under risiko for tilbakefall».

Den siste undersøkelsen ble gjennomført av Møglestue (1996, [sammendrag](#)), hvor straffehistoriene til de straffede for forbrytelser i 1987 ble kartlagt i perioden 1978-1994. Av de straffede som tilfredstilte kravet til tilbakefallsperiode, hadde 51 prosent fått en eller flere nye straffereaksjoner i løpet av en femårsperiode (for andre sentrale resultater, se tekstboks 10.3). Tilsvarende undersøkelser av straffede i 1951, 1957 og 1962 viste langt lavere andeler med tilbakefall. Økningen var stor for begge kjønn, men relativt sett større for kvinner. Det antydtes at tilbakefallsprosenten blant straffede i Norge har økt jevnt fra begynnelsen av 1950-tallet og frem til 1990-tallet. Som vi har sett, økte tilbakefallsstatistikken for siktede først og fremst i årene før 1980 (figur 10.3), og det er da sannsynlig at det meste av økningen

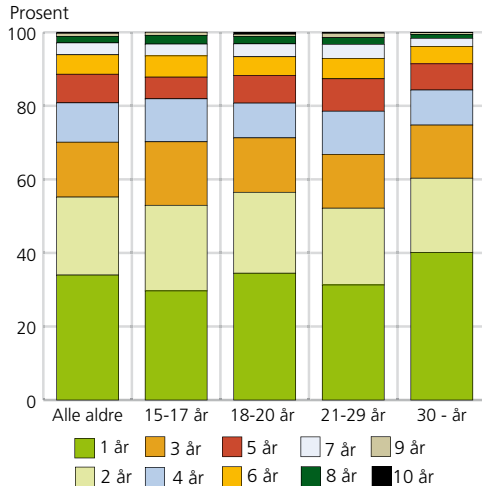
Boks 10.3. Noen sammenhenger i tilbakefallsundersøkelsene blant straffede (tall fra 1978-1986, 1987-1994)

- De fleste med tilbakefall har sitt første tilbakefall relativt tidlig. Tre av fem fikk ny straff mindre enn to år etter straffereaksjonen i 1987.
- Risikoen for tilbakefall er høyere jo flere straffereaksjoner den straffede lovbrøytteren har fra før. Av de førstegangsstraffede hadde 34 prosent tilbakefall, mens tilbakefallsprosenten til de med flere enn ti tidligere reaksjoner var 87 prosent.
- Menn (53 prosent) har et høyere tilbakefall enn kvinner (40 prosent), men tilbakefallsprosenten blant tidligere straffede menn (67 prosent) og tidligere straffede kvinner (64 prosent) er omtrent den samme.
- Andelene med tilbakefall er langt lavere for de straffede over 40 år enn blant yngre straffede, også for dem med en tidligere straffehistorie.
- Straffede for grovt tyveri og narkotikaforbrytelser hadde høyere tilbakefall enn dem som ble straffet for andre typer forbrytelser, også når det ble tatt høyde for forskjeller i kjønn, alder og tidligere straffeforhold.
- 63 prosent av dem som ble straffet med ubetinget fengsel, hadde tilbakefall. Dette var en høyere tilbakefallsprosent enn blant straffede ilagt andre reaksjoner, også etter at det ble kontrollert for forskjeller i kjønn, alder, antall tidligere straffeforhold og type lovbrudd.

Kilder: Møglestue (1996) og SSB ([1961](#), [1969](#) og 1972).

Figur 10.6. **Tilbakefall i 1992-2001 blant straffede for forbrytelser i 1991 med tilbakefall, etter personens alder i 1991 og antall år med tilbakefall. Prosent. (N=8 138)**

Kilde: [Straffereaksjoner, Haslund 2003](#) tabell 5b, Statistisk sentralbyrå.

i tilbakefallsprosenten også blant de straffede skjedde i den samme perioden.

Tilbakefallsundersøkelse blant straffede (1991-2001)

Ut fra datagrunnlaget til statistikkene over straffereaksjoner i perioden 1992-2001 er tilbakefall til de straffede for forbrytelser i 1991 kartlagt ([Haslund 2003](#), jmfør tekstboks 10.4). I denne undersøkelsen

regnes det som tilbakefall hvis personen ble ilagt en ny straffereaksjon for en forbrytelse. En av de unike sidene ved denne undersøkelsen er at den kartlegger tilbakefall for alle straffede i en så lang periode som ti år. Samlet sett hadde 54 prosent fått minst én ny straffereaksjon for en eller flere nye forbrytelser i løpet tiårsperioden.

Over halvparten (55 prosent) av dem med tilbakefall hadde blitt straffet på nytt én eller to ganger, og en tredel hadde fått kun én ny straffereaksjon. Drøyt en tidel av dem med tilbakefall hadde blitt straffet i seks eller flere av de ti årene som ble kartlagt (se figur 10.6, jmfør også undersøkelsen i [Haslund 2004](#)). Resultatene er ikke presentert slik at vi vet mer detaljert hvilke år de fikk en ny straff, men halvparten av alle med tilbakefall hadde fått en ny straff både i den første (1992-1996) og siste femårsperioden (1997-2001). Resultater fra andre tilbakefallsstatistikker tilsier at et flertall av dem med tilbakefall har sitt første tilbakefall i løpet de første påfølgende 1-2 år (for eksempel 71 prosent i SSB 1972 og 85 prosent i [SSB 1997](#)).

10.5. Mange individuelle lovbruddshistorier, men noen stier følges av flere

Det er ikke enkelt å oppsummere resultatene fra de forskjellige undersøkelsene

Boks 10.4. Noen sammenhenger i tilbakefallsundersøkelsene blant straffede (med tall fra 1991-2001)

- Tilbakefallsprosenten er høyest for de aller yngste, og reduseres med økende alder. Henholdsvis 66, 60 og 58 prosent av de straffede 15-, 16- og 17-åringene ble straffet igjen, hvorpå tilbakefallsprosenten flatet ut og tok først igjen til å synke for straffede i 30-årene. For 40-åringene var andelen med tilbakefall 39 prosent, og for 50-åringene var den 20 prosent.
- Tilbakefallsprosenten er høyere blant dem som opprinnelig ble idømt ubetinget fengsel (62 prosent) enn blant dem som ble ilagt andre straffereaksjoner (50 prosent).
- Tilbakefallsprosenten blant dem som opprinnelig ble straffet for vinningsforbrytelser, var høyere (60 prosent) enn blant straffede for andre forbrytelser, for eksempel volds- og seksualforbrytelser (43 og 25 prosent).

Kilde: [Haslund 2003](#).

og statistikkene som beskriver siktede og straffedes lovbrudd over kortere eller lengre tid. Kartleggingsmetodene og lovbruddshistoriene er mange, og i stor grad individuelle. Det ser likevel ut til å være noen fellestrekk ved utviklingen og noen grupperes gjentatte kontakt med rettssystemet.

Gjengangernes andel av alle lovbrutere i kontakt med rettssystemet har vært relativt stabil – etter økningen frem til slutten av 1980-tallet. De siste 15-20 årenes økning i antall siktede og straffede skyldtes med andre ord både en økning i antall personer med tilbakefall og andre med mer enkeltvis kontakt med rettssystemet.

Vi har videre sett at det registrerte tilbakefall varierer i ulike grupper – for eksempel når vi fordeler etter kjønn, alder, lovbruddstyper og reaksjonsformer. Det er høyest tilbakefall blant dem som har blitt tatt for grove vinningsforbrytelser og befatning med narkotika. Flere statistikker viser at unge menn har et langt høyere tilbakefall enn jevnaldrende kvinner, men at tilbakefallsprosenten for menn og kvinner i dag er tilnærmet lik i de noe eldre aldersgruppene.

I de aller fleste statistikkene er det en svært stor andel av de siktede og straffede som ikke blir tatt for flere nye lovbrudd. I de undersøkelsene som er presentert her, er det stort sett dem som er siktet eller straffet en eller to ganger som utgjør flertallet. Flere undersøkelser tilsier imidlertid at risikoen for å bli tatt for nye lovbrudd er større blant dem som har vært siktet eller straffet flere ganger tidligere, og at det er høyest risiko for tilbakefall i den første tiden etter en reaksjon. Lovbruddsbelastningen ser også ut til å være større og mer langvarig jo lenger inn i rettssystemet man kommer, hvor tilbakefallet er mest omfattende blant de fengselsdømte. Dette

fremgår også av andre undersøkelser, som for eksempel i [Friestad og Skog Hansen \(2004b, tabell 2\)](#) hvor hele 61 prosent av de innsatte hadde tidligere fengsels erfaring.

Blant dem med tilbakefall er det med andre ord mange forskjellige lovbruddshistorier, og lovbrudds- og straffekarrierene til dem som omtales som gjengangere, er svært ulike i omfang og varighet. Vi har sett at en liten andel blir tatt for et stort omfang av lovbrudd over lengre tidsperioder, mens flertallet har en mer episodisk kontakt med strafferettssystemet. Disse ytterpunktene illustrerer en mer generell problemstilling – at det er nødvendig å gå inn i de mer detaljerte resultatene for å identifisere hvilke handlinger som oftest skjer som sporadiske enkelthendelser – og hvilke handlinger og situasjoner som i større grad inngår som en del av noen personers handlingsmønster og livsstil.

Boks 10.5. Om ulike utvalg og måleperioder i tilbakefallsundersøkelser

Det er flere typer av forbehold som må tas til resultatene av de ulike tilbakefallsundersøkelsene som baserer seg på informasjon fra politiet eller andre deler av straffereaksjonsapparatet.

Begrensninger i utvalg av personer og lovbrudd

Vi vet at mange lovbrudd ikke anmeldes (jmfør kapittel 3), og at mange av de anmeldte lovbruddene ikke blir oppklart (jmfør kapittel 7). Kartleggingene av personers lovbrudd over lengre tidsperioder er derfor basert på et skjevt utvalg av alle lovbrøyttere i samfunnet. Resultatene fra de aller fleste tilbakefallsundersøkelser – både tilbakefallsprosent, antall lovbrudd og år med tilbakefall – kan ut fra dette betraktes som minimumstall.

Det er imidlertid kun minimumstall for de personene som er med i undersøkelsen, for eksempel de som er siktet minst en gang for lovbrudd, og ikke nødvendigvis en beskrivelse som passer for alle i befolkningen eller de lovbrøytterne som ikke blir tatt. Det er også slik at ulike grupper av registrerte lovbrøyttere ikke er med i de tilbakefallsundersøkelser som er gjennomført. Utenlandske statsborgere uten fast tilknytning til landet har til nå ikke vært med i noen av de gjennomførte undersøkelsene, selv om de er blitt en stadig større gruppe blant de siktede og straffede i løpet av de siste årene.

I de ulike undersøkelsene er det ulike kriterier for hvilke lovbrudd som regnes å være tilbakefall, og noen teller også med lovbrudd som den tiltalte senere blir frikjent for av domstolene. Når disse ikke utelukkes, kan tilbakefallsprosenten for enkelte grupper og typer lovbrudd bli betydelig høyere, og ikke betraktes som minimumstall. På grunn av innholdet i dagens SSP er det også vanskelig å gjøre en tilbakefallsundersøkelse som beskriver alle lovbruddene til de straffede.

Tilbakefallsperioder og tilbakefallshindringer

Tilbakefallsperiodens lengde og definisjon er stort sett forskjellig i de ulike undersøkelsene og statistikkene. Enkelte undersøkelser tar for eksempel hensyn til såkalte «tilbakefallshindringer». Dødsfall og opphold i utlandet er to tilbakefallshindringer som kan ha betydning for resultatene blant enkelte grupper og typer lovbrudd.

I tillegg til disse har opphold i fengsel blitt betraktet som en viktig tilbakefallshindring i flere undersøkelser (blant annet Møglestue 1996 og Bødal 1999). Soningstiden i fengsel er imidlertid kun delvis utelukket selv i disse undersøkelsene, og hvorvidt det er nødvendig eller riktig å utelukke tid i fengsel i en tilbakefallsundersøkelse, er høyst diskutabelt. Dette fordi det er en del som begår lovbrudd i soningstiden (både i og utenfor fengslene), og vi kan, særlig på grunn av den omfattende kontrollen i dagens fengsler, anta at det er en relativt høy anmeldelsesrisiko for de lovbrudd som innsatte begår. Dette illustreres blant annet med statistikkene over vold mot tilsatte i fengsel ([KRUS 2008](#)) – og kriminalomsorgens over 600 beslag, og avdekking av mer enn 2 000 illegale inntak, av narkotika ([KSF 2008](#) og [SIRUS/RusStat 2008](#)). Hvorvidt en tilbakefallsundersøkelse utelukker den tiden lovbrøytterne tilbringer i fengsel eller ikke, kan med andre ord ha betydning for resultatene. Det kan også være relevant å betrakte soningstid som en annen risikoperiode enn tiden utenfor fengslene. Å betrakte tiden i fengsel som perioder når de innsatte er helt hindret fra å bli registrert for nye lovbrudd, er det imidlertid ikke grunnlag for.